
VOORWOORD

In een van de meer recente afleveringen in de serie *Robbedoes en Kwabbemoot* beleven onze twee striphelden een wel heel bijzonder avontuur. Zij worden namelijk te hulp geroepen door een vriend uit de toekomst. Het zou te ver gaan hier het verhaal in al zijn details te vermelden en bovendien het nut van deze inleidende woorden teniet doen, maar wat wel belangrijk is is de reden van het hulpverzoek. In het jaar 2062 is er namelijk één man in geslaagd om alle macht in zijn land aan zich toe te trekken en te heersen over dat land als een (meer ijdele dan kwaadwillige) dictator. Nog interessanter is voor ons de manier waarop hij dit heeft klaargespeeld. Zijn macht baseert hij namelijk op de beheersing van de *tijd*. In het centrum van zijn paleis staat dan ook iets wat wij als een reusachtige ouderwetse wekker zouden ervaren. Deze helse machine heeft echter geen mindere taak dan alle handelingen van alle bewoners te reguleren. Door middel van een oproep via een armband krijgt de betrokkene dan te horen welke handeling hij moet verrichten, die kan variëren van een kleine boodschap tot de meest ingewikkelde operatie. Met andere woorden: de dictator heeft de mensen onderworpen door hun het begrip tijd te ontnemen. Daardoor heeft hij hen tegelijkertijd de wil om de eigen tijd - en daarmee het eigen leven - in te delen beroofd. De mensen van 2062 hebben dan ook geen flauwe notie wat tijd is. Ze kennen geen begrippen als jaar, dag en uur en iedere vorm van tijdsaanduiding is uit hun leven verbannen. Het spreekt voor zich? dat door toedoen van onze twee helden aan deze situatie een einde wordt gemaakt. Voor dit thema-nummer van Groniek is echter de achterliggende gedachte van dit verhaal van belang, namelijk dat de mens daardoor een zelfstandig beslissend wezen is doordat hij zelfstandig een indeling kan maken van zijn eigen *tijd*.

Nu is het gebruik van stripalbums ter inleiding van dit thema in een blad met enige wetenschappelijke pretentie zeker zeer ongebruikelijk. Toch lijkt er echter de laatste tijd een verandering in die houding plaats te vinden. Als voorbeeld kan hiervoor dienen de jongste aflevering van een Studium Generale van deze universiteit, die te titel "Kuijfe aan de

universiteit" meekreeg en die een wetenschappelijke benadering van de strip tot doel heeft. De belangstelling voor de strip is zeker niet onte- recht, want is het niet zo dat zulke belangrijke zaken als fantasie, voorstellingsvermogen en wensbeelden nergens zo uitdrukkelijk hun weerslag vinden als in stripverhalen. De strip biedt ons mensen de mogelijkheid om aan de werkelijkheid te ontsnappen en juist dat te doen wat wij graag zouden willen doen. Daarom kon de redactie geen geschikte- re illustratie voor de omslag vinden dan een tekening van Joost Swarte, die wij voor het gebruik van de tekening overigens hartelijk danken.

Als we de strips eens nader bekijken dan is het opvallend dat juist een thema als tijd zo'n prominente plaats inneemt in de getekende wereld. Een ieder die wel eens een strip heeft gelezen - en wie heeft dat tegenwoordig niet - kan beamen dat in dit genre de tijdreizen en de teletijdachines zelfs meer dan prominent aanwezig zijn. Blijkbaar houdt ons het thema tijd wel zeer bezig de laatste eeuw, want ook buiten de stripwereld zijn hier legio voorbeelden van aan te wijzen. Zelfs een grote geest van de 'serieuze' wetenschap als Albert Einstein heeft zich hiervoor niet geschuwd.

Die preoccupatie met het thema tijd is overigens helemaal niet zo onlogisch voor wie er eens goed over nadenkt. Een ieder die zich afvraagt hoe de dingen om hem heen tot stand komen en waaruit ze bestaan - en dat schijnt nu eenmaal de natuur van de mens te zijn - zal proberen de dingen die hij ervaart tot enkele basisverschijnselen terug te brengen, waarop hij dan iedere theorie over de werkelijkheid kan baseren. Denk hier bijvoorbeeld aan de vier elementen: vuur, aarde, lucht en water. Ook ons dagelijks ervaren is in zulke basistermen in te delen. Wanneer wij ons van één plaats naar een andere bewegen, kunnen we zien dat er iets verandert. Bovendien hebben we iets moeten doen om naar die andere plaats te komen. We kunnen echter ook zien dat er iets verandert zonder dat we ons bewegen. Deze twee ervaringen vinden we terug in de elementaire begrippen *ruimte* en *tijd*.

Naast het verklaren van iets, is het altijd al een menselijke eigenschap geweest om het aanwezige nuttig te maken voor zelf. Dat is één van de weinige constante elementen in de geschiedenis van de mens. Dit laat zich goed illustreren door de manier waarop de mens de ruimte (in de zin van het hierboven bedoelde) heeft veroverd. Alhoewel met pieken en dalen kun je toch zeggen dat die verovering constant is geweest. De tijd die Columbus nodig had om een nieuw continent te ontdekken en het tempo waarmee vandaag de dag de mensen over de grote waterplas gepompt worden is niet te vergelijken. Ruimte is voor ons al niet meer zo'n probleem als voor onze verre voorouders. Al een eeuw geleden deed dit de dichter Heine verzuchten: "Der Raum wird getötet, es bleibt nur noch die Zeit übrig."

En daarmee zijn we precies terug bij het thema dat op de omslag van deze *Groniek* prijkt: tijd. Van alle dingen in de wereld is tijd ook het

enige dat de mens nooit heeft kunnen temmen. Daarentegen lijkt de tijd er wel in geslaagd om ons mensen te temmen. Julius Caesar kon het zich waarschijnlijk nog permitteren om de Rubicon een dag later over te steken, vandaag de dag lijkt alles en iedereen aan strikte schema's gebonden te zijn. Scholieren kennen lesroosters, arbeiders prikklokken, omroepen uitzendingen en redacties worden geconfronteerd met een deadline. En er lijkt niets ergers te bestaan dan van die schema's af te wijken. Tijd speelt ook in dit opzicht een centrale rol.

Reden genoeg dus voor Groniek om aan dit invloedrijke thema een speciaal dubbelnummer te wijden. Om tijd zo veelzijdig mogelijk te belichten, heeft de redactie gekozen voor twee verschillende invalshoeken. In de eerste plaats is er natuurlijk het hierboven al gememoreerde *denken* over tijd. Daarom zult u in het eerste deel enkele filosofische beschouwingen vinden over de verschillende manieren hoe men tijd kan ervaren en hoe men erover kan denken. F.R. Ankersmit opent deze reeks met een artikel dat vooral de toegenomen aandacht voor tijd in de postmoderne stroming belicht. S. van der Goot komt in aansluiting daarop tot enkele andere conclusies door het tijdsbegrip van de Franse filosoof P. Ricoeur te benadrukken.

Een andere invloedrijke filosofie van deze tijd is die van Martin Heidegger. S. Baekers zal een toelichting geven op het aspect tijd in deze denkwijze. I. Bulhof-Rutgers behandelt in haar artikel een bekend probleem in de tijd-filosofie, namelijk of tijd moet gezien worden als een 'lijn' met een begin en een eind (een *lineair* tijdsbesef), dan wel als een 'cirkel' van steeds terugkerende gebeurtenissen (een *cyclisch* tijdsbesef). Met name in het werk van Nietzsche wordt deze tweedeling uitvoerig behandeld.

Enigszins los van de bovenstaande filosofische en historische beschouwingen, staan de volgende drie artikelen wat meer 'op de grond'. J. Michon bespreekt het tijdsbesef en het gebruik ervan in 'concurrerende wetenschappen' als de sociologie, biologie en psychologie. E. Harbers behandelt een kunstgreep die de econometrische geschiedenis uithaalt met de tijd: de *counterfactual*. In de literatuur, is sprake van een veelzijdig gebruik van tijd, hetgeen besproken zal worden aan de hand van het werk van Harry Mulisch. K.J. Huizing tekent voor het artikel. B. Ebels-Hoving sluit dit gedeelte af met een artikel dat tevens een inleiding is op het tweede gedeelte. Zij schrijft over de merkwaardige eigenschap van de mens, om alles wat geweest is, voortdurend in hokjes en vakjes te willen indelen.

In het tweede gedeelte is de opzet geweest om de werking van tijd 'in de praktijk' te tonen. Welke rol heeft tijd gespeeld in verschillende culturen en historisch gesloten perioden? C.J. Kuiken beantwoordt deze vraag in maar liefst twee artikelen over de ons steeds weer boeiende, maar in feite toch vreemde Chinese cultuur: één algemeen artikel en een artikel over de *Yijing*, 'het boek van verandering'. Dat de Maya's ook zonder boeken tot een ingewikkeld en accuraat tijdsbesef konden komen bewijst

ons E. Boot. Dichter bij huis behandelt M. Reeves het tijdsbesef in de Middeleeuwen en het daarin prominente idee van het 'einde der tijden'. De geboorte van de 'moderne' mens bracht ook een 'nieuwe tijd' met zich mee. J. C. den Hollander gaat op zoek naar de oorsprong van dit tijdsbesef en komt uit bij het cartesisaanse denken. L. Karsten en C. Scholten laten zien dat ook de arbeider sinds de invoering van de openbare klok steeds verder onder de invloed van de tijd gekomen is.

Mocht u blijvend geboeid zijn door dit thema dan kunt u ook nog terecht bij het tweetal lezingen-avonden dat Groniek in samenwerking met de vereniging van geschiedenisstudenten Ubbo Emmius organiseert gedurende twee woensdagavonden in april. Enkele schrijvers uit dit nummer zullen daar aan het woord komen. Voor meer informatie kunt u ten allen tijde Groniek bellen. Tot besluit van dit voorwoord nog een mededeling van 'huishoudelijke' aard. Eind juni zal Groniek, als onderdeel van de faculteit der letteren haar burelen verwisselen en intrek nemen in het gloednieuwe Harmoniecomplex. Vanaf ons eerstvolgende nummer zullen wij u dan van daaruit ten dienste staan. ons nieuwe adres zal zijn:

**Harmoniecomplex
kamer B 34
Oude kijk in't jatstraat 26
9712 EK Groningen**

Voor het overige wensen wij u een plezierige tijd bij het lezen van dit tijd-schrift.

de redactie.